

طنز و شوخ طبعی و ارزشهای اخلاقی آن در ایران.

خانم کتیا فولمر استاد رشته ایرانشناسی دانشگاه گوتینگن است و علاقه تحقیقاتی وی بخصوص در زمینه طنز و شیوه طنزپردازی ایران است. خانم فولمر در رساله‌ای به زبان آلمانی طنز مجله گل آقا را تجزیه و تحلیل نموده است. بزودی کتاب جدیدی از ایشان منتشر خواهد شد که محتوی تجزیه و تحلیل طنزپردازی و طنزشناسی در ایران امروز است. مقاله حاضر چکیده سخنرانی ایشان در کنفرانس بین‌المللی شرق‌شناسی در هامبورگ در ماه اکتبر ۲۰۰۵ است.

۳۳۹

تجزیه و تحلیل طنز از دیدگاه علمی و ادبیاتی مسئله‌ای بسیار عمده و پیچیده‌ای می‌باشد و در ارتباط مستقیم با تحولات و دگرگونیهای جامعه و اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی قرار دارد. اکثر پژوهشگران و دانشمندان در طول تاریخ طنزپردازی را از جهت دیدگاه ادبی یا فلسفی یا تاریخی مورد بررسی قرار داده‌اند. گرچه تئوری طنزنویسی در ممالک غربی قدمتی طولانی دارد، با این حال توجه پژوهشگران غربی کمتر به طنزنویسی و طنزنویسان در ادبیات فارسی جلب شده است. این امر دلایل مختلفی دارد.

یکی از مهمترین این دلایل غنی بودن زبان فارسی با اصطلاحات بسیار، ضرب‌المثلهای گوناگون، کلمات عامیانه و کنایات بسیار می‌باشد. در ثانی برای بررسی و درک طنز فارسی دانشی وسیع از جامعه و تحولات فرهنگی در ادبیات فارسی و اسلامی الزامی و ضروری می‌باشد. در ممالک غربی در سالیان اخیر برای جایگزین طنز در بین ادبیات گامها و کوششهای تازه‌ای انجام داده شده است. اگر چه شاعران بزرگ فارسی زبان از قبیل شیخ سعدی شیرازی و مولانا جلال‌الدین رومی از اصطلاح طنز استفاده نموده‌اند، با این وصف می‌توان گفت: که اصطلاح طنز همدریف لغت «Satire» می‌باشد. که در دوران جمهوری اسلامی در ایران ثبت و پایه‌گذاری شده است. در گفتار حاضر بین شوخ طبعی و طنز تفاوتی قائل می‌شود.

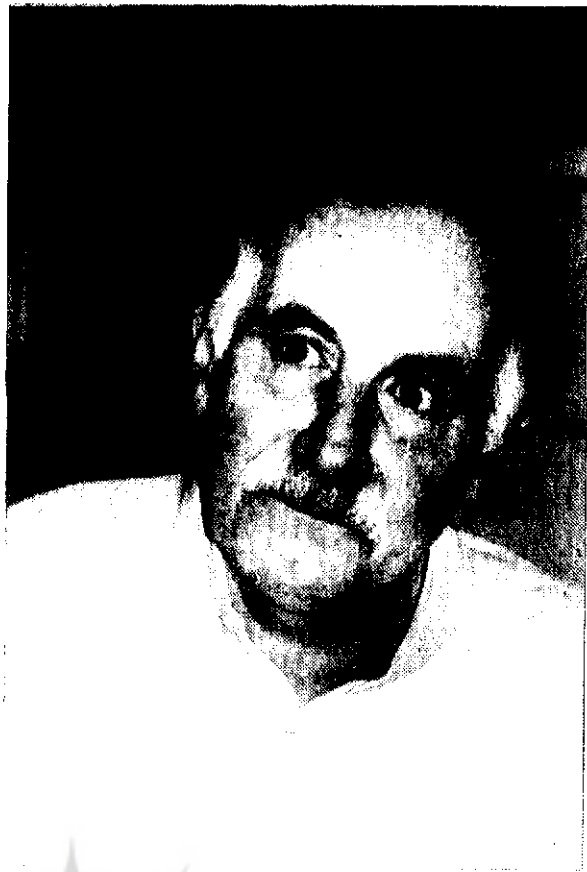
اگر چه در ایران کلمه شوخ طبعی و طنز با هم استفاده می‌گردد اما در غرب شوخ طبعی

● دکتر کنیا فولمر، استاد دانشگاه گوتینگن (عکس از علی دهباشی)

قسمتی از طنز است نه هم ردیف آن؛ شوخ طبعی شیوهای است که طنزنویسان از آن استفاده می‌کنند تا خواننده را به خندانند و دارد. در طنز معاصر ایران این روش طبق معمول به کار گرفته می‌شود.

کیومرث صابری مهارت زیادی در بکاربردن شوخ طبعی در طنز «گل آقا» نشان داد زیرا رابطه خوانندگان او با مجله گل آقا برایش همیت بزرگی داشت. برای طنز معاصر ایران صابری و مجله گل آقا معروفترین مثال می‌باشند. سیدابراهیم نبوی در یکی از مقالاتش در سال ۱۳۷۸ ذکر می‌کند که هیچ کس به اندازه صابری در طنز ایران پس از انقلاب اسلامی نقش نداشته است. در واقع هم طنز صابری در «ستون دو کلمه حرف حساب» نه فقط بر شیوه و سبک طنز معاصر ایران تأثیر داشته، بلکه به تدریج توانست سیاستمداران و مسئولان کشور را به انتقاد کردن و انتقاد پذیرفتن آشنایی دهد و با شخصیت‌های عامه و کم سواد که در آبدارخانه کار می‌کردند (شاه غلام، غضنفر، و گل آقا) حاشیه‌ای ساخته بود که برای هر انتقادی زمینه مناسبی وجود داشت. اصل مطلب هیچگاه به صورت مستقیم بحث نمی‌شد. طرز فکر کردن شخصیت‌های ساختگی در مجله و زبان آنها و نقش گل آقا به عنوان استاد تربیت کننده این اشخاص برای قشرهای مختلف خوانندگان شوخ‌آمیز است. بدین وسیله صابری می‌توانست شدیدترین انتقادات را بطور غیر مستقیم به عرضه در آورد و در حالی که خواننده می‌خندد حتی اینرا برایش قابل هضم نماید. در

● کیومرث صابری (عکس از شهاب دهباشی)

اینجا قابل ذکر می‌باشد که برای تفسیر «دو کلمه حرف حساب» بدلیل کنایه‌های گوناگونش امکانات بسیاری وجود دارد. طنز «دو کلمه حرف حساب» برای قشرهای مختلف مردمی به صورت متفاوت قابل فهم می‌باشد. خوانندگانی که در شیوه و سبک حاشیه‌نویسی مهارت بسیاری ندارند به اصطلاحات عامیانه افرادی آبدارخانه توجه کرده و در نتیجه می‌خندند. افرادی که بیشتر با جوانب سیاسی و اجتماعی آشنایی دارند به نوشته‌های آبدارخانه و طنز گل آقا معنای دقیق‌تر و ظریف‌تری می‌دهند. بندرت اشخاصی که کیومرث صابری را شناخته و به کار او آشنایی دارند به طنز او معنای عمیقی را قائل می‌شوند. طنز صابری برای هر سطح معلومات قابل استفاده می‌باشد و امکان جناح بندی صابری بدلیل برداشتهای گوناگون از طنز او وجود ندارد و هر شخصی می‌تواند معنای خودش را به طنز او بدهد و کار او را کشف کند. بخصوص این که صابری هیچگاه سوژه‌های طنزش را تا انتها بیان نمی‌کند و در واقع پرده را نیم باز می‌گذارد. صابری تقریباً بیست سال بعد از انقلاب در زمینه طنز فعالیت داشته و برای طنزنویسان جدید کشور راه را گشوده است. از شخصیت‌های مهم طنز ایران می‌توان عمران صلاحی را ذکر کرد، سبک طنز او بیشتر در زمینه فرهنگ و ادبیات است و نظیره (Parody) آثار نویسندگان قدیم و معاصر ایران در کار خودش فراوان است. صلاحی شوخ طبعی را هم در طنز خویش به کار می‌برد و در آثارش کنایات ادبی و فرهنگی بسیاری می‌باشد. خوانندگان او بیشتر روشنفکران و

شماره ۶۴

ارمن

هفته نامه

سیاسی - اجتماعی - اشعاری و ... گل آفابی!

شماره اول - سال پنجم

سوروز ۱۳۷۳

ادیبان می‌باشند. صابری و صلاحی هر دو طنز را به عنوان قسمتی از ادبیات می‌شناسند. صابری از نثر گفتگو استفاده می‌کرد و سبک او در قالب ژورنالیستی بود. در حالیکه صلاحی طنز را بیشتر به عنوان متن ادبی و داستانهای کوتاه ادبی چند گاهی به صورت لطیفه بیان می‌کند. هر دو طنزنویسان در طنز پردازیشان زبان ادبی آمیخته با اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های عامیانه استفاده می‌کنند. پس از دوم خرداد ۱۳۷۶ طنز سیاسی در مطبوعات به شکل دیگری تبدیل گردید. بهترین نمونه آن طنز «ستون پنجم» در روزنامه جامعه بود که با مطالب و شیوه‌های جدید وارد صحنه مطبوعات شد. گرچه صابری پایه‌گذار طنز امروزه ایران است، نبوی در نوشته‌هایش ذکر می‌کند که صابری تنها کسی بود که در ابتدای دو کلمه حرف حساب به مسائلی پرداخت که در مطبوعات ایران نادر بود. پس از انتخاب ریاست جمهوری در سال ۱۳۷۶ روزنامه‌ها و جراید به موضوعات و تحولات سیاسی کشور با دید انتقادی توجه می‌کردند بخصوص روزنامه‌ها و جراید اصلاح‌طلبان روزنامه جامعه که طنز معروف آن به عنوان «ستون پنجم» به قلم سیدابراهیم نبوی زیر چاپ رفت. یکی از خصوصیت‌های «ستون پنجم» این بود که از حاشیه‌پردازی زیاد استفاده نمی‌کرد و مسائل سیاسی و جناحی مستقیماً منعکس می‌نمود. نبوی که خودش از اصلاح‌طلبان است بیشتر به موضوعات جامعه مدنی می‌پرداخت و یا با دیدگاه خود اکثر مقالات طنزآمیزش با نتیجه‌گیری اخلاقی همراه است. بدلیل حرفه روزنامه‌نویسی و

جامعه‌شناسی طنزش را با شیوه‌های ژورنالیستی تدوین می‌کرد کمتر به ادبیات فارسی می‌پرداخت. نبوی از شوخ طبعی استفاده می‌کند که انتقادش را به اثبات برساند، در حالیکه صابری و صلاحی شوخ طبعی را به عنوان وسیله‌ای که انتقاد را ملایم می‌کرد استفاده می‌کردند. برای هر سه طنزپردازان ذکر شده، کیومرث صابری فومنی، عمران صلاحی و سیدابراهیم نبوی ارزشهای اخلاقی در طنز مهم و با ارزش می‌باشد. صابری به ارزشهای اخلاقی اهمیت جدی قائل بود. بخصوص ارزشهای اسلامی و انقلابی را مهم می‌دانست و به احساسات طرفداران ادیان دیگر احترام می‌گذاشت صلاحی با استفاده از ارزشهای اخلاقی وظیفه‌شناسی نویسندگان و روشنفکران را در جامعه مخاطب خویش می‌کند و در واقع انتظار دارد که نویسندگان در مقابل جامعه وظیفه‌شناس باشد و جامعه در مقابل نویسندگان. در حالی که نبوی اغلب با نتیجه‌گیری اخلاقی بطور طنزآمیز اشتباهات در سیاست و جامعه را در یک جمله خلاصه شده بیان می‌نمود. نمونه‌هایی که بیان شد نشانگر این مطلب می‌باشد که چطور جامعه و تحولات سیاسی و فرهنگی بر روی طنز اثر می‌گذارند.

در حال حاضر در رسانه‌های ایران طنز فراوان است و در واقع می‌توان گفت که علاقه عمومی به طنز بیشتر شده است که این امر را مدیون پایه‌گذار این دوره آن کیومرث صابری می‌باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مشترکین بخارا

**بهای اشتراک سال ۱۳۸۵ را هر چه زودتر
مرحمت کنید.**